

PICTURA PRONAOSULUI BISERICII MĂNĂSTIRII HUMOR*

de ECATERINA CINCHEZA-BUCULEI

Ctitorie boierească, zidită în 1530 cu sprijinul voievodului Petru Rareș, de către Teodor Bubuioag mare logofăt și soția sa Anastasia, biserica Mănăstirii Humor a fost decorată cu fresce în 1535¹. Pronaosul pătrat are o boltă semisferică ce se sprijină pe patru arce. *Maica Domnului* orantă cu Iisus pe piept, înconjurată de 16 îngeri și 24 de proroci, domină întreg spațiu. Pe pandantivi se găsesc obișnuiții melozi: Ioan Damaschin, Cosma, Iosif și Teofan, pe intradosurile arcurilor de la est și vest sfinte mucenite în picioare, iar în timpane *Sinoadele ecumenice*, primul la est, următoarele două la sud, al patrulea și al cincele la vest, ultimile două la nord. Specifice iconografiei pronaosului, sinoadele sunt reprezentări ce urmează o schemă stereotipă: împăratul care le-a convocat plasat central, înconjurat de ierarhi, soldați, mireni, grupuri de eretici și nelipsite explicații, mai lungi sau mai scurte, cu locul unde s-a ținut sinodul respectiv, numele împăratului care l-a convocat, numărul părinților participanți, uneori doctrina apărută. Răspunsul special pe care Iisus i-l dă Sf. Petru din Alexandria în scena ce ilustrează viziunea sa în primul sinod de la Niceea – Sf. Petru din Alexandria: *кто/ ти сп(с)е/ риз[с] ра(э)/дра ариє „Cine ți-a sfășiat cămașa, Mântuitorule, Arie”;* Iisus: *ари/е прѣк/сѣче/ трѣца „Arie a sfășiat /despărțit/ Treimea”* – reflectă legătura Sinoadelor cu Liturgia și cu dogma Sfintei Treimi. Pe de altă parte, ele accentuează ideea victoriei drepte credințe apărte la Niceea: *† вѣрѣя вѣ единь бѣ · ѿцѣ вѣсєдрѣжитє(л) · видими(м) же и невидими(м) творецѣ и вѣ единь гы̄ їс̄ х̄с̄ снѣ вжн̄ · рож(д)єнь ѿ(т) ѿцѣ единородєнь · си рѣчь ѿ(т) ѿцѣ вѣ сна · б̄ „Cred într-unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, făcătorul celor văzute și nevăzute și într-unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, unul născut/care/din Tatăl s-a născut; cuvântul/care/ de la Tatăl a strălucit” (lumină din lumină), credință prin mărturisirea căreia s-au adus jertfă sfinții din *Menolog*.*

Menologul se defășoară circular, fiecărui registru corespunzându-i o lună. Noutatea introdusă la Humor este prezentarea numai a primelor trei luni din Calendar, soluție ce va mai fi preluată numai la Baia. Începutul anului este fixat în registrul superior la est, partea dinspre nord fără un semn distinctiv special în afara celui care marchează ziua de întâi în cadrul pozițiilor respective la toate cele trei luni (*septembrie, octombrie, noiembrie*) – discul auriu cu semiluna cu profil uman înscris în el. Specifice Humorului rămân și dimensiunile mari ale scenelor, fundalurile aglomerate, munții monumentali sau mișcărilor contorsionate și violente ale călăilor care crează o agitație neîntâlnită în alte *Menologuri*.

Fără corespondent în exemplele anterioare cunoscute este și reprezentarea zilei de 13 noiembrie cu sfântul Ioan Gură de Aur ca *Sursă a înțelepciunii* sau *Fântână a Vieții*: Ioan Gură de Aur stând pe un jilț, cu Evanghelia deschisă prezentând-o grupului din fața lui. Din Evanghelie curge un șuvoi spre care se apleacă

* Cercetare făcută în cadrul proiectului *Text și imagine în pictura românească din sec. al XVI-lea*, coordonator Constantin Ciobanu. În cadrul aceluiași proiect se înscrie atât studiul inscripțiilor, realizat de Ruxandra Lambru de la Universitatea din București, cât și executarea fotografiilor de către Sorin Chițu de la Institutul de Istoria Artei, București.

¹ E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina. Epigraphische Beiträge zur Qellenkunde der Landes und Kirchengeschichte*, Wien, 1903, p. 28; G. Balș, *Bisericele și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea, 1527–1582*, în BCMI, XXI, 1928, București, 1928, p. 21–28; Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, II, București, 1965, p. 361–366; Șt. Balș, *Mănăstirea Humor*, București, 1965; *Istoria Artelor Plastice în România*, I, București, 1968 p. 341–342, 364. V. Drăguț, *Humor*, București, 1973; N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 374–380.

personajele din prim plan. În plan secund un călugăr îi dă altui călugăr să bea dintr-o sticlă. Răspândirea învățaturii evanghelice ca o apă vie care se transmite de la unul la altul corespunde exact cuvintelor Mântuitorului: „Dacă însetează cineva, să vină la Mine și să bea ! Cel ce crede în Mine... râuri de apă vie vor curge din inima lui” (Ioan 7.37–38). Scena va fi reluată în mai multe *Menologuri* din pictura moldovenească: la Sf. Dumitru din Suceava, în pridvorul Voronețului, la Neamț și la Sucevița. Schema iconografică este proprie sfinților părinți ai bisericii, Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur, Grigorie Teologul și Atanasie cel Mare, pictați pe pandantivii cupolei pronaosului bisericii Sf. Arh. Mihail de la Lesnovo (1349) și la Psača (1365–1371), pe bolta capelei de sud-est a bisericii Fecioarei Hodighitria Afendiko de la Mistra (Brontochion, 1366), numai primii trei, și în concile laterale ale naosului bisericii Mănăstirii Poganovo (1499), Ioan Gură de Aur și Grigorie². După explicațiile Sfântul Ioan Gură de Aur, cel care se apropie cu credință de învățăturile lui Hristos se aseamănă cu omul însetat atras de apă, aluzie la cuvintele lui Iisus (Ioan 7.37–38), text citit în timpul liturghiei sărbătorii Coborârii Sf. Duh³. Pe de altă parte, izvorul de apă vie este simbol al cunoașterii lui Dumnezeu, este „izvorul înțelepciunii”, șuvoiul „care dă peste maluri” (*Pilde* 18.4), este „izvorul mântuirii” (*Isaia* 12.2–3; 44.3) spre care fiecare martir tinde. În pronaosul bisericii mitropolitane din Suceava, a fost pictat ca *Sursă a Înțelepciunii/învățăturii* Sf. Nicolae, de obicei, reprezentat în picioare sau stând pe tron. Aici sfântul este în picioare cu Evanghelia în mâini, pe care o prezintă celor trei personaje din fața lui, dintre care primul o preia, iar al treilea se apropie cu două vase în mâini. Dacă printre părinții bisericii ca *Surse ale Înțelepciunii* a fost introdus și Sf. Atanasie al Alexandriei, Sf. Nicoale în schimb apare lângă ei numai atunci când sunt pictați în registrul inferior al pronaosului⁴ sau al absidei altarului. Apariția lui sub o formă inedită la biserica mitropolitană de la Suceava este un *unicum*, care scoate în evidență, pe lângă deosebita venerație a moldovenilor pentru acest sfânt⁵, și relația *Menologului* cu ritualul liturgic din ziua pomenirii sfântului, numit în mod repetat: „uns cu dumnezeescul dar al duhului”, „învățător”, „izvor”, „râu de tămăduiri” și, mai ales, cu canonul „De paharul înțelepciunii apropiindu-ți în taină buzele tale, curgeri de băutură mai dulce decât mierea și fagurul de acolo ai scos, strigând popoarelor: Dumnezeul părinților bine ești binecuvântat”⁶.

Registrul inferior este rezervat sfinților cuvioși: Hariton, Palamon, Pavel Tebeul, Anastasie, Samson primitorul de străini, Faust, Varlaam, Ștefan cel Nou cu icoana Pantocratorului în mâini, Onufrie, Marcu, Teodosie, Efrem Sirul, Antonie, Pahomie și îngerul, Eftimie, Eufrosin, Paladie, printre care, la vest a fost pictată Maica Domnului în picioare, cu Pruncul la piept, între arhanghelii Mihail și Gavriil. Pe peretele de est, latura sudică, a fost introdus, în anul 1555/4⁷, un tablou votiv în care, în fața Maicii Domnului stând pe tron cu Pruncul pe genunchi, au fost pictați îngenunchiați hatmanul Daniil pârcălab de Suceava și soția sa Teodosia. Ștefan Balș socotește imaginea ca având rol funerar⁸. Faptul că în inscripția ce comentează această imagine votivă – „Aici (este) al doilea ctitor și a împodobit/ înfrumusețat această biserică [...] pan Daniil hatman și pârcălab al Sucevei la anul 7063 luna n... (noiembrie?) 20” – este pomenit numai actul de înfrumusețare a bisericii, ceea ce fixează mai degrabă data unei noi intervenții asupra lăcașului de cult, chiar dacă nu cunoaștem care a fost aceea, ne împiedică să credem că la acea dată cei doi ar fi fost decedați. Din păcate textul de pe sulul desfăcut din mâinile hatmanului Daniil nu aduce lămuriri, fiind foarte deteriorat și neputând să fie descifrat în stadiul actual de cerdetare.

Ansamblul mural de la Humor a fost restaurat în mai multe etape: 1971–1976⁹, 1993–1998 de către Firma Pro Patrimonio sub coordonarea pictorului restaurator Dan Mohanu și din 2004 până în prezent de către Firma Faber Studio, lucrări coordonate de pictorii restauratori Maria Dumbrăvican și Ioana Olteanu.

² Tania Velmans, *L'Iconographie de la „Fontaine de vie” dans la tradition byzantine à la fin du moyen âge*, în *Synthronon*, Paris, 1968, p. 119–128, fig. 1–6; A. Grabar, *Les images des poètes et des illustrations dans leurs œuvres dans la peinture byzantine tardive*, în *Zographie*, X, Beograd, 1979, p. 15–16, fig. 1; V. Djurić, *Les docteurs de l'église*, în *Ανατύπο απο το Ευφροσυνον Αφιερωμα στον Μανολη Χατζηδακη*, Atena, 1991, p. 131–132; nn. 11–15; fig. 67.

³ Ioan Gură de Aur, în I. P. Migne, *Patrologia cursus completus, Series graeca*, 1–161, Parisii, 1844–1866 (PG 59, col. 283–288), apud V. Djurić, *op. cit.*, p. 133–134.

⁴ *Ibidem*, p. 135.

⁵ Sorin Ulea, *Originea și semnificația picturii exterioare moldovenești (II)*, în SCIA-AP, 1, tom 19, 1972, nr. 38, p. 48.

⁶ *Mineiul luni lui Decembrie*, București, 1909, p. 66–90, p. 85.

⁷ Anul a fost citit 1555 (G. Balș, *op. cit.*, p. 348); dacă însă luna este noiembrie, așa cum rezultă din ultima lectură a inscripției, anul ar trebui să fie 1554.

⁸ G. Balș, *Biserici sec. XVI*, p. 28; Șt. Balș, *Mănăstirea Humor*, p. 20, le socotește portrete funerare.

⁹ I. Neagoe, *Problemes spécifiques de la restauration des peintures murales de Humor*, în *Coloque sur la conservation et la restauration des peintures murales, Suceava Roumanie, juillet, 1977*, București, 1980, p. 87–92.

PROGRAMUL ICONOGRAFIC

Cupola

Maica Domnului a Întrupării, мѣри ѿѣгъ în medalion rotund înconjurat de curcubeu, fundal cu stele; Fecioara este bust, orantă cu Iisus Hristos în medalion pe piept; Pruncul este orant și înconjurat de raze. 16 îngeri susțin arcadele pe care se sprijină medalionul central.

24 proroci, de la est spre nord, vest, sud:

David дави(д) cu chivotul, pe sul вѣскъ/рени/ гѣи вѣ /поко/и твоѣ „Scoală-Te, Doamne, întru odihna Ta” (*Ps.* 131. 8); Moise моисе(и) cu rugul, pe sul кѣпи/на ѡ/гне/мь вѣ/сина „Rug aprins” (*cf. Ieșire* 3. 2); Aron аро(н) cu cădelnița, pe sul кадѣ/ани/ца зл/агтаа „Cădelnița aurită”; Solomon солмо(н) cu chivotul, pe sul снш(и)/ дѣщи/ и ви(ж)д/и при „Ascultă fiică și vezi și [pleacă urechea ta]” (*Ps.* 44,12); Isaia исаїа cu cleștele, pe sul клаци/ѣ тани/стѣвь/наа „Clește tainic [proorocit] ”, vers din *Canonul Întâmpinării Domnului, cântarea a IX-a*, aluzie la *Isaia* 6,6; Iacov ѿако(в)cu scara, pe sul се(и) лѣ/стви/ца з/тврѣ „Această scară [sprijinită]” (*cf. Gen.* 28. 12); Ghedeon гедѣѡ(н)cu lâna, pe sul зрани/ гедѣѡ/нь на/ гзмиѣ „S-a sculat Ghedeon dis de dimineată la arie” (*cf. Judecători* 6. 36–38); Daniil данни(л)cu muntele, pe sul ти ѣ/си го/ра ѡ(т)/неа „Tu ești muntele din care...” (*cf. Daei* 2. 34 și 45); Ilie ѿлиа, pe sul вѣзѣ/ше ѡ/блакъ/ ѡ(т) нѣ(о) „S-a ridicat nor din cer” (*cf. III Regi* 18, 44); Ioil ѿи(л), pe sul нѣс/тъ се/ нѣ· / домъ/ вжи „Nu este casa /.../ lui Dumnezeu”; Avdie авдита, pe sul рече/ гѣи кѣ/миѣ/ вра „Zis-a Domnul către mine ... ”; Sofonie софониа, pe sul вѣз/врати/ мѣ/ на пѣтъ/ вра „Întoarce-mă pe drumul”; Malahia малахїа, pe sul вѣдѣ/тъ ѡ(т)д/не ѡ/смаго „A fost în ziua a opta”; Ezdra ез(д)ра, pe sul и га/же с/п(с)нїе/ вше/го и при „Căci mântuirea voastră”; Amos амо(с), pe sul рече/ гѣи кѣ/миѣ/ врата „Zis-a Domnul către mine poartă”; Osie ѡсиа, pe sul...; Naum наг(м), pe sul...; Elisei елисеи, pe sul вѣве/дениѣ/ по пѣти вра(т) (?) „Intrarea pe calea /.../”; Avacum авакү(м), pe sul гѣи зс/лиша(х) / сазхѣ/ твои и/ звоиѡ „Doamne, auzit-am de spusa Ta și m-am temut” (*Avacum* 3. 2); Iona ѿона, pe sul азъ же/ сѣ гла/сомъ/ хвале[ниа] „Eu [Îți voi aduce Ție jertfe] cu glas de laudă” (*Iona* 2. 10); Zaharia захари/а cu sfeșnicul, pe sul се свѣ/шникъ/ златъ/ весь „Acest sfeșnic cu totul de aur” (*cf. Zaharia* 4. 2); Mihea михеа, pe sul жезъ(л)/ прора/сте сѣи/ твои „Mlădiță a crescut fiul tău” (*cf. Isaia* 11. 1); Eremia ереміа, pe sul клѣ·/ще та/истъ/внаа· „Clește tainic [proorocit] ”, vers din *Canonul Întâmpinării Domnului cantarea a IX-a*, aluzie la *Isaia* 6. 6; Ezechil езекї(л)cu poarta, pe sul врата/сина· / затво/рена/ при „Această poartă încuiată...” (*cf. Iezechiel* 44. 2)

Brâu decorativ cu semipalmete

Pandantivi

N-E Sf. Ioan Damaschin сѣи ѿвань дамаски(н) scriind, pe sul твѡа/ повѣ/диге(л)/ наа „Învingătorul tău asupra”; **E-S** Sf. Cosma сѣи козма cu un sul defăcut în mâini, pe sul прѣки/спѣ/ цре/да/ вжнѡ „A adormit milostivul¹⁰ lui Dumnezeu”; **S-V** Sf. Iosif сѣи ѿсеифъ scriind într-o carte, pe cartea de pe pupitru хѣ / ра(ж)да/ет сѣ// слави/те хѣ /сн(ѣ)ви „Hristos s-a născut. Slăviți pe Hristos Fiul lui Dumnezeu”; **V-N** Sf. Teofan сѣи ѿѣѡфанъ ” ascuțindu-și pana de scris

Intradosul arcului de est

Sf. Paraschiva сѣаа пѣ(т)ка; Sf. Eufimیا сѣаа ефи/ми/а; Sf. Haritina сѣаа ха/рити/ни; Sf. Iuliana сѣаа изли/ани; Sf. Tatiana сѣаа татиа/ни; Sf. Anastasia сѣаа/ анастасиа

¹⁰ Corect „milostiv” ar fi fost ѡедѣр; poate fi o transcriere greșită.

Intradusul arcului de vest

Sf. Eufrosina сѣа ѣфросини; Sf. Teodora сѣа Феодо/ри; Sf. Tecla сѣа Фекала; Sf. Sofia сѣа софиа; Sf. Minodora сѣа мино/дори; Sf. Ecaterina сѣа екате/рини

Intradusul arcelor de nord și sud: motive ornamentale vegetale

Timpan est

I Primul Sinod Ecumenic (Niceea) а сѣы веселенски съворъ бѣ(с) · иже въ никей · при константинѣ црѣи · и вѣхъ сѣы(х) ѡцѣ · т · и иѣ · съврацѣ¹¹ на арие: ~ „Primul sfânt sobor ecumenic care a fost la Niceea în timpul împăratului Constantin și au fost sfinți părinți trei sute și optsprezece; s-au adunat împotriva lui Arie”.

† вѣрꙋга¹² въ единь бѣ · ѡцѣ вѣсєдръжитє(а) · видими(а) же и невидими(а) творецъ и въ единь гы ꙗсꙋ снъ бжѣ · рожд(а) енъ ѡ(т) ѡцѣ единороденъ · си рѣчь ѡ(т) ѡцѣ въ сна · бѣ „Cred într-unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, făcătorul celor văzute și nevăzute și într-unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, unul născut /care/ din Tatăl s-a născut; cuvântul /care/ de la Tatăl a strălucit¹³”; Sf. Petru din Alexandria: ктѡ/ ти сп(с)є/ риз[ꙋ] ра(з)/дра арие „Cine ți-a rupt cămașa, Mântuitorule, Arie”; Iisus: ари/є прѣ/сѣчє/ трѣа „Arie a despărțit Treimea” ари вєзꙋ/мень „Arie cel nebun”

Timpan sud

II Al doilea Sinod Ecumenic (Constantinopol) · бѣ · сѣы вѣсєлє(н)си(н) съворъ бѣ(с) въ црѣградѣ · при велицѣ(а) · црѣи Феодосие брадатѣи · рѣ · сѣы(х) ѡцѣ: ~ „Al doilea sfânt sobor ecumenic a fost la Țarigrad; în timpul marelui împărat Teodosie Bărbosul¹⁴; 150 sfinți părinți”

III Al treilea Sinod Ecumenic (Efes) г · сѣы вѣсєлє(н)ски съворъ бѣс · въ ефесѣ · при Феодосие младѣи црѣи · сѣ · сѣы(х) ѡ(т)цѣ · на несторѣа: ~ „Al treilea sfânt sobor ecumenic a fost la Efes; în timpul împăratului Teodosie cel Tânăr¹⁵; o sută sfinți părinți; împotriva lui Nestorie”

Timpan vest

IV Al patrulea Sinod Ecumenic (Calcedon) · ~: а · сѣы вѣсєлєнски · съворъ бѣс · халкидонѣ · и при марк(н)ань црѣи · хл · сѣы(х) ѡцѣ: · · „Al patrulea sfânt sobor ecumenic a fost (în) Calcedon; în timpul împăratului Marcian; 630 sfinți părinți ”

V Al cincilea Sinod Ecumenic (Constantinopol) бѣ · сѣы вѣсєлє(н)ски · съворъ бѣс · въ црѣградѣ при сѣ · бѣ · црѣи иꙋстинѣ¹⁶ · рѣ · ѡцѣ сѣы(х) „Al cincilea sfânt sobor ecumenic a fost la Constantinopol în timpul sfântului împărat Iustinian; o sută șazeci și cinci sfinți părinți”

Timpan nord

VI Al șaselea Sinod Ecumenic (Constantinopol) бѣ · сѣы вѣсєлє(н)ски · съворъ бѣс · въ црѣградѣ при коста(н)тинѣ црѣи юнѣ(а) · рѣ · сѣы(х) ѡцѣ: „Al șaselea sobor ecumenic a fost la Constantinopol în timpul împăratului Constantin cel Tânăr¹⁷; 170 sfinți părinți”

¹¹ Caracteristică de slavonă răsăriteană târzie (așa-numita rusă bisericească) – съврацѣ.

¹² În loc de вѣрꙋю. Posibilă confuzie la (trans)scriere între ligaturile ю și я.

¹³ Lumină din Lumină.

¹⁴ Teodosie cel Mare.

¹⁵ Teodosie a II-lea (408–450).

¹⁶ Redactare defectuoasă, cu lacune, a numelui împăratului Iustinian.

¹⁷ Constantin al IV-lea Pogonatul (668–685).

VII Al șaptelea sinod ecumenic (Niceea) з̃ стї вѣселє(н)ски съборъ бис вѣ цѣриградѣ при коста(н)т мати (є)го·тїи·стї(х) ѡ(т)цѣ: „Al șaptelea sobor ecumenic a fost la Constantinopol; în timpul lui Constant /și al mamei sale; sfinți părinți 318 (sic!)”

Menolog

Peretele de est, primul registru

Septembrie Semnul începutului de lună, luna cu profil uman înscrisă în cerc, este inclusă în scenă.

1. (1) Luna septembrie Sf. Simeon Stâlpnicul м̃(сц) сѣи·д̃·стѣ си/мєѡ(н) стлпник Simeon în stâlp, Marta, mama sa, în picioare în atitudine de rugă de o parte a stâlpului, Isus fiul lui Navi în poziție similară, de partea cealaltă
2. (2) Sf. Mc. Mamant в̃ стѣы·мч(к) маман(н)та¹⁸ cu mâinile legate la spate, în cădere pe spate, în timp ce este străpuns în pânțece cu o vergea ascuțită de către un executor
3. (3) Sf. Antim și Teoctist г̃ стѣы анѡи(м)·и ѡєѡкти(ст) Sf. episcop Antim decapitat și reprezentat încă o dată, în picioare, dându-i capul tăiat unui tânăr¹⁹, posibil, în amintirea minunii prin care și după moarte, sfântului îi creștea părul pe capul tăiat, dar în același timp poate fi și o confuzie, pictorul folosind schema iconografică a martiriului Sf. Dionisie Areopagitul, care după decapitare își pune capul în mâinile Catulei (3 octombrie, fig. 28); cuviosul Teoctist²⁰ nu apare
4. (4) Sf. Vavila д̃ стѣы вавилїи вавилж²¹ decapitarea Sf. Vavila, episcop de Antiohia, și a doi copii, ucenici ai lui²²; un alt episcop bătrân în picioare cu evanghelia în mâini (?)²³
5. (5) Sf. Proroc Zaharia є̃ стїго проро(к) захарїа înjunghierea lui Zaharia în fața altarului
6. (6) Minunea de la Colose з̃ чю(д) вѣ коласи(х) arhanghelul Mihail oprind apa și cuviosul Arhip în prim plan
7. (7) Sf. Mc. Sozont з̃ стѣы·мч(к) созо[н](т) bătut cu vergi

Peretele de sud, primul registru

8. (8) Nașterea Maicii Domnului и̃ ро(жд)ство врсцѣ compoziția obișnuită
9. (9) „Sfântul Dreptul Ioachim și Ana” ѡ̃ стѣы прав(д)єни(к) иѡаки(м)·и анна în picioare
10. (10) Sfintele Mc. Minodora г̃ стѣы(х) мнцѣь минодори²⁴, inscripția este neterminată amintind-o numai pe Minodora, în imagine apar și surorile ei Mitrodora și Nimfodora, toate trei lapidate
11. (11) Sf. Teodora д̃ стѣа ѡєѡдора în picioare

¹⁸ Forma de genitiv slav în loc de nominativ (Mamant).

¹⁹ Repezenare fără corespondent.

²⁰ A mai fost pictat la Dečani, împreună cu Sf. Cuvios Eftimie cel Mare, și la Sucevița.

²¹ Repetiție ciudată, în două forme diferite de feminin și masculin, a numelui.

²² Nu a fost respectată vârsta copiilor, martirii decapitați având fizionomii de adult.

²³ Probabil, tot o suprapunere stângace, de data aceasta a două execuții comemorate în aceeași zi. Fizionomiile diferite exclud posibilitatea reprezentării episcopului Vavila de două ori. Atât repetiția numelui, cât și prezența celui de al doilea sfânt cu evanghelia în mâini sunt probabile aluzii la existența unui alt mucenic Vavila, pomenit în ziua de 4 septembrie, bătrân dascal, dar nu episcop, tot din Antiohia, care a avut o soartă similară cu cea a episcopului omonim. Reprezentarea este fără corespondent. Numai la Tismana grupul numeros de sfinți decapitați alături de episcopul Vavila sugerează martirizarea celor optzeci și patru mucenici care au murit împreună cu dascălul lor cu același nume.

²⁴ Forma de genitiv slav a numelui feminin Minodora.

12. (12) Sf. Mc. Avtonom $\tilde{\text{в}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{ы}}\tilde{\text{ м}}\tilde{\text{ч}}(\tilde{\text{к}})$ автонома²⁵ lapidat
13. (13) Sf. Mc. Corneliu $\tilde{\text{г}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{ы}}\tilde{\text{ м}}\tilde{\text{ч}}(\tilde{\text{к}})$ корнилие în picioare
14. (14) „Ridicarea Crucii” $\tilde{\text{д}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{ в}}\tilde{\text{ъ}}\tilde{\text{з}}(\tilde{\text{д}})$ вижение/ кр(с)та Înălțarea Sf. Cruci de către patriarhul Macarie aflat în amvon, doi diaconi urcă scările amvonului și doi le coboară, toți poartă evantaie liturgice

Peretele de vest, primul registru

15. (15) Sf. Mc. Nichita $\tilde{\text{н}}\tilde{\text{ч}}\tilde{\text{ы}}\tilde{\text{ м}}\tilde{\text{ч}}(\tilde{\text{к}})$ никита în foc
16. (16) Sf. Eufimia $\tilde{\text{с}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{ е}}\tilde{\text{ф}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{м}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{а}}$ atacată de un leu
17. (17) „Sf. Sofia și copiii săi” $\tilde{\text{с}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{ с}}\tilde{\text{о}}\tilde{\text{ф}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{а}}$ и ча(д) еа Sf. Sofia și două dintre cele trei fiice ale ei decapitate
18. (18) „Sf. Evmenie și făcător de minuni” $\tilde{\text{н}}\tilde{\text{ч}}\tilde{\text{ы}}\tilde{\text{ е}}\tilde{\text{в}}\tilde{\text{м}}\tilde{\text{е}}\tilde{\text{н}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{е}}$ и чо(д)тво(р)ца Sf. Evmenie episcopul Gortinei și un alt sfânt episcop în picioare, probabil, Simeon al Ierusalimului²⁶, pomenit în *Prologue* la 18 septembrie, dar comemorat la 27 aprilie²⁷
19. (19) Sf. Trofim $\tilde{\text{т}}\tilde{\text{р}}\tilde{\text{о}}\tilde{\text{ф}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{м}}$ (м) legat de un stâlp și sfâșiat cu ghiare de fier
20. (20) „Sf. Eustatie și familia lui” $\tilde{\text{к}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{ы}}\tilde{\text{ е}}\tilde{\text{в}}\tilde{\text{с}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{ф}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{е}}$ / и дрѣжнии его Sf. Eustatie cu soția și cei doi copii în bou de aramă încins
21. (21) Sf. Condrat²⁸ $\tilde{\text{к}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{ с}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{ы}}\tilde{\text{ к}}\tilde{\text{о}}(\tilde{\text{н}})$ драга²⁹ decapitat
22. (22) Sf. Foca $\tilde{\text{к}}\tilde{\text{в}}\tilde{\text{ с}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{ы}}\tilde{\text{ ф}}\tilde{\text{о}}\tilde{\text{к}}\tilde{\text{а}}$ Sf. episcop Foca decapitat

Peretele de nord, primul registru

23. (23) „Zămislirea Sf. Ioan Înaintemergătorul” $\tilde{\text{к}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{ з}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{ч}}\tilde{\text{ѣ}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{н}}\tilde{\text{е}}\tilde{\text{ и}}\tilde{\text{о}}\tilde{\text{в}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{н}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{ п}}\tilde{\text{р}}\tilde{\text{ѣ}}\tilde{\text{д}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{е}}\tilde{\text{ч}}\tilde{\text{а}}$ Zaharia la altar binecuvântat de mâna divină, grup de laici surprinși în afara altarului
24. (24) Sf. Mc. Tecla $\tilde{\text{к}}\tilde{\text{д}}\tilde{\text{ с}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{ м}}\tilde{\text{ч}}\tilde{\text{ѣ}}\tilde{\text{ц}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{ ѳ}}\tilde{\text{е}}\tilde{\text{к}}\tilde{\text{л}}\tilde{\text{и}}$ ³⁰ prinsă între două stânci, vegheată de doi îngeri³¹
25. (25) Sf. Pafnutie Sf. Eufrosina $\tilde{\text{к}}\tilde{\text{ѣ}}\tilde{\text{ с}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{ы}}\tilde{\text{ п}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{ф}}\tilde{\text{н}}\tilde{\text{у}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{е}}\tilde{\text{ с}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{ е}}\tilde{\text{ф}}\tilde{\text{р}}\tilde{\text{о}}\tilde{\text{с}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{н}}\tilde{\text{и}}$ ³² în picioare
26. (26) „Mutarea la Domnul a [Sf.] Ioan Cuvântătorul de Dumnezeu” (Teologul) $\tilde{\text{к}}\tilde{\text{с}}\tilde{\text{ п}}\tilde{\text{р}}\tilde{\text{ѣ}}\tilde{\text{с}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{в}}\tilde{\text{л}}\tilde{\text{е}}\tilde{\text{н}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{е}}\tilde{\text{ и}}\tilde{\text{о}}\tilde{\text{в}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{н}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{ в}}\tilde{\text{о}}\tilde{\text{г}}\tilde{\text{о}}\tilde{\text{с}}\tilde{\text{л}}\tilde{\text{о}}(\tilde{\text{в}})$ așezat în mormânt de ucenici
- 27 (27) Sf. Calistrat $\tilde{\text{к}}\tilde{\text{з}}\tilde{\text{ с}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{ы}}\tilde{\text{ к}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{л}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{с}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{р}}\tilde{\text{а}}(\tilde{\text{т}})$ decapitat de un soldat negru³³
28. (28) Sf. Hariton Proroc Baruh $\tilde{\text{к}}\tilde{\text{н}}\tilde{\text{ с}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{ы}}\tilde{\text{ х}}\tilde{\text{а}}\tilde{\text{р}}\tilde{\text{и}}\tilde{\text{т}}\tilde{\text{о}}(\tilde{\text{н}})$ проро(к) варух în picioare

²⁵ Forma de genitiv slav a numelui sfântului.

²⁶ Ca la Cozia, Baia și Neamț.

²⁷ *Viețile Sfinților pe luna Aprilie*, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1995, p. 339–341.

²⁸ Uneori este numit și Codrat.

²⁹ Forma de genitiv slav a numelui sfintei.

³⁰ Forma de genitiv slav a numelui sfântului.

³¹ A murit intrând în stâncă (*Viețile Sfinților pe luna Septembrie*, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1991, p. 288–299), așa cum este reprezentată de obicei; numai la Roman mai apare cu o ursoaică lângă ea.

³² Forma de genitiv slav a numelui sfintei.

³³ Detaliu folosit ca urmare a respectării textului *Vieții* sale în care este specificat că a fost membru al armatei din Africa și a fost omorât de soldați (*Viețile Sfinților pe Septembrie*, p. 343–340).

29. (29) Sf. Chiriac $\tilde{\kappa}\tilde{\sigma}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\kappa}\tilde{\iota}\tilde{\rho}\tilde{\alpha}\tilde{\kappa}\tilde{\gamma}$ legat de doi pomi și sfășiat în două

30. (30) Sf. Grigorie $\tilde{\lambda}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\rho}\tilde{\rho}\tilde{\gamma}\tilde{\rho}\tilde{\rho}\tilde{\iota}\tilde{\epsilon}$ în picioare

Peretele de est, registrul al II-lea

Octombrie, Semnul începutului de lună, luna cu profil uman, înscrisă în cerc, este inclusă în scenă

1. (31) Luna octombrie Sf. Anania $\tilde{\mu}$ ($\tilde{\sigma}\tilde{\zeta}$) $\tilde{\omega}$ ($\tilde{\kappa}$) $\tilde{\tau}\tilde{\sigma}\tilde{\kappa}\tilde{\iota}\tilde{\alpha}$ · $\tilde{\alpha}$ / $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\alpha}\tilde{\nu}\tilde{\alpha}\tilde{\nu}\tilde{\iota}\tilde{\alpha}$ lapidat

2. (32) Sf. Ciprian $\tilde{\nu}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\kappa}\tilde{\iota}\tilde{\rho}\tilde{\rho}\tilde{\iota}\tilde{\alpha}\tilde{\nu}$ decapitarea

3. (33) Sf. Dionisie [Aeropagitul] $\tilde{\rho}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\omega}\tilde{\nu}\tilde{\iota}\tilde{\sigma}\tilde{\iota}\tilde{\epsilon}$ în picioare, decapitat, întinzându-i capul Catulei

4. (34) Sf. Ierotei [Episcopul Atenei] $\tilde{\delta}$ / $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\epsilon}\tilde{\rho}\tilde{\sigma}\tilde{\phi}\tilde{\epsilon}$ ($\tilde{\iota}$) în picioare

5. (35) Sf. Haritina $\tilde{\epsilon}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\alpha}$ $\tilde{\chi}\tilde{\alpha}\tilde{\rho}\tilde{\iota}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}\tilde{\iota}\tilde{\nu}\tilde{\iota}$ lapidată

6. (36) Sf. Ap. Toma $\tilde{\varsigma}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\alpha}\tilde{\nu}$ ($\tilde{\epsilon}$) $\tilde{\tau}\tilde{\lambda}$ $\tilde{\phi}\tilde{\sigma}\tilde{\mu}\tilde{\alpha}$ căzut pe spate, străpuns cu sulițe de doi executori

7. (37) Sf. Serghie $\tilde{\varsigma}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\varsigma}\tilde{\epsilon}\tilde{\rho}\tilde{\rho}\tilde{\iota}\tilde{\epsilon}$ întins pe piatră și bătut cu vergi

8. (38) Sf. Pelaghia $\tilde{\iota}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\alpha}$ / $\tilde{\rho}\tilde{\epsilon}\tilde{\lambda}\tilde{\alpha}\tilde{\rho}\tilde{\iota}\tilde{\alpha}$ sfânta cuvioasă în picioare

Peretele de sud, registrul al II-lea

9. (39) Sf. Ap. Iacob $\tilde{\phi}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\alpha}\tilde{\nu}$ ($\tilde{\epsilon}$) $\tilde{\tau}\tilde{\lambda}$ $\tilde{\iota}\tilde{\alpha}\tilde{\kappa}\tilde{\sigma}$ ($\tilde{\nu}$) răstignit

10. (40) Sf. Evlampie și Evlampia $\tilde{\tau}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\epsilon}\tilde{\nu}\tilde{\lambda}\tilde{\alpha}$ ($\tilde{\mu}$) $\tilde{\rho}\tilde{\iota}\tilde{\alpha}$ și $\tilde{\epsilon}\tilde{\nu}\tilde{\lambda}\tilde{\alpha}$ decapitați

11. (41) Sf. Ap. Filip $\tilde{\alpha}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\alpha}\tilde{\nu}$ ($\tilde{\epsilon}$) $\tilde{\lambda}$ $\tilde{\phi}\tilde{\iota}\tilde{\lambda}\tilde{\iota}$ ($\tilde{\rho}$) în picioare

Glaful ferestrei de la sud, latura estică

12. (42) Sf. Prov, Tarah și Andronic $\tilde{\nu}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\rho}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\alpha}$ $\tilde{\tau}\tilde{\alpha}\tilde{\rho}\tilde{\alpha}$ ($\tilde{\chi}$) $\tilde{\alpha}$ / și $\tilde{\alpha}\tilde{\nu}\tilde{\delta}\tilde{\rho}\tilde{\nu}\tilde{\iota}\tilde{\kappa}\tilde{\alpha}$ ³⁴ · unul decapitat, altul împuns în pântece cu sulița și al treilea cu mâinile tăiate

Glaful ferestrei de la sud, latura vestică

13. (43) Sf. Carp și Papil³⁵ $\tilde{\rho}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\kappa}\tilde{\alpha}\tilde{\rho}\tilde{\rho}\tilde{\alpha}$ și $\tilde{\rho}\tilde{\alpha}\tilde{\nu}\tilde{\iota}\tilde{\lambda}$, decapitarea mucenicilor Carp, Papil și Agatonica, sora lui Papil

Peretele de sud, registrul al II-lea, în continuare

14. (44) Sf. Nazarie și Ghervasie și Chelsie $\tilde{\delta}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\nu}\tilde{\alpha}\tilde{\rho}\tilde{\alpha}\tilde{\rho}\tilde{\iota}\tilde{\alpha}$ ³⁶ și $\tilde{\rho}\tilde{\epsilon}\tilde{\nu}\tilde{\lambda}\tilde{\alpha}\tilde{\varsigma}\tilde{\iota}\tilde{\epsilon}$ și $\tilde{\kappa}\tilde{\epsilon}\tilde{\lambda}\tilde{\varsigma}\tilde{\iota}\tilde{\alpha}$ Sf. Nazarie decapitat, Ghervasie urmează să fie decapitat, Chelsie în așteptare³⁷

15. (45) Sf. Luchian $\tilde{\iota}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\lambda}\tilde{\upsilon}\tilde{\kappa}\tilde{\iota}\tilde{\alpha}\tilde{\nu}\tilde{\alpha}$ ³⁸ culcat în închisoare (Adormirea)

16. (46) Sf. Longhin Sutașul $\tilde{\varsigma}$ $\tilde{\sigma}\tilde{\tau}\tilde{\gamma}$ $\tilde{\lambda}\tilde{\sigma}\tilde{\rho}\tilde{\iota}$ ($\tilde{\iota}$) $\tilde{\varsigma}\tilde{\gamma}$ ($\tilde{\tau}$) $\tilde{\nu}\tilde{\iota}$ ($\tilde{\kappa}$) decapitat

³⁴ Formele de genitiv slav ale numelor sfinților.

³⁵ În inscripție Carp și Pavel, la forma genitivală.

³⁶ În loc de Nazarie. Aici forma de genitiv.

³⁷ La Dobrovăț, Tismana, Roman și Sucevița apare și Sf. Paraschiva în picioare, iar la Voroneț, în pridvor, icoana ei într-un colț al compoziției.

³⁸ Genitivul în loc de nominativ.

Peretele de vest, registrul al II-lea

17. (47) Sf. Osie Proroc $\tilde{\text{з}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} \text{ осина}^{39}$ пр(о) ро(к) în picioare
18. (48) Sf. Luca Evangelist $\tilde{\text{и}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} \text{ лѹка евагели(ст)}$ pictând icoana Maicii Domnului
19. (49) Sf. Ioil Proroc $\tilde{\text{ѡ}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} \text{ иоил(л)}$ прроо(к) în picioare
20. (50) Sf. Artemie $\tilde{\text{к}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} \text{ артемие}$ decapitarea
21. (51) Sf. Parion $\tilde{\text{к}} \tilde{\text{а}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} \text{ иларио(н)}$ în picioare
22. (52) Sf. 7 tineri [din Efes] $\tilde{\text{к}} \tilde{\text{в}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} (\chi) \tilde{\text{з}} \tilde{\text{о}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{р}} \tilde{\text{о}} (\kappa)$ dormind în peșteră
23. (53) Sf. Iacob [ruda Domnului] $\tilde{\text{к}} \tilde{\text{г}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} \text{ иако(в)}$ aruncat cu capul în jos de pe biserica în care predica⁴⁰
24. (54) Sf. Areta și cei împreună cu el $\tilde{\text{к}} \tilde{\text{д}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} \text{ аре-о-ъ иже съ ни(м)}$ decapitarea a trei mucenici

Peretele de nord, registrul al II-lea

25. (55) Sf. Notarie⁴¹ și cei împreună cu el $\tilde{\text{к}} \tilde{\text{е}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} \text{ нотарие иже съ ни(м)}$ decapitarea a trei mucenici, al treilea probabil este Sf. Mc. Anastasie comemorat în aceeași zi și mort tot prin decapitare
26. (56) Sf. Dimitrie $\tilde{\text{к}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} \text{ димитри(е)}$ pe tron, împuns cu trei sulite în pânțele

Glaful ferestrei de la nord, latura vestică

27. (57) Sf. Nestor $\tilde{\text{к}} \tilde{\text{з}} / \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} \text{ несто(р)}$ decapitat

Glaful ferestrei de la nord, latura estică

28. (58) Sf. Terentie $\tilde{\text{к}} \tilde{\text{и}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} / \tilde{\text{т}} \tilde{\text{е}} \tilde{\text{р}} \tilde{\text{е}} (\text{н}) / \tilde{\text{т}} \tilde{\text{и}} \tilde{\text{е}}$ decapitarea a trei mucenici

Peretele de nord, în continuare, registrul al II-lea

29. (59) Sf. Anastasia $\tilde{\text{к}} \tilde{\text{о}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{а}} \text{ анастасиа}$ decapitarea unui mucenic (?)⁴²
30. (60) Sf. Zenovie și Zenovia $\tilde{\text{л}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} \text{ зинови(н)}$ и зиновиа duși spre locul de execuție⁴³
31. (61) Sf. Stahie $\tilde{\text{л}} \tilde{\text{а}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} \text{ стахие}$ legat de stâlp și sfâșiat cu ghiare de fier⁴⁴

Peretele de est, registrul al III-lea

Noiembrie Semnul începutului de lună, semiluna cu profil uman înscrisă în cerc, este inclus în prima scenă

1. (62) Luna noiembrie Sf. Cosma și Damian $\tilde{\text{м}} \tilde{\text{и}} \tilde{\text{ц}} \tilde{\text{ь}} (\text{с}) \tilde{\text{н}} \tilde{\text{о}} \tilde{\text{в}} \tilde{\text{е}} \tilde{\text{р}} \tilde{\text{и}} \tilde{\text{е}} \tilde{\text{д}} / \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ы}} \text{ козма и дамита(н)}$ în picioare, cu cutiuțele de medicamente în mâini

³⁹ În loc de Osie. Aici forma de genitiv.

⁴⁰ Ca la Neamț și Tismana.

⁴¹ Notarie nu e nume propriu, este vorba despre Marcian și Martirie, notari în Constantinopol și, posibil, Anastasie, pomenit în aceeași zi și mort decapitat, ca la Baia (*Viețile Sfinților pe luna Octombrie*, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1992, p. 269–270).

⁴² Inscripția o numește pe Sf. Anastasia, dar în imagine apare un mucenic decapitat (?); fără corespondent.

⁴³ În locul Zenoviei a fost pictat un tânăr mucenic, probabil, o greșeală a pictorului.

⁴⁴ Inscripția îl numește pe episcopul Stahie care a murit în pace, imaginea corespunde martiriului Sfântului Epimah. La Nagoričino a fost pictată mucenița Eutropia, în timp ce Sf. Epimah este reprezentat în picioare, ilustrare a zilei de 30 octombrie (Pavle Mijović, *Menolog istorijsko-umetnicka istrajivanja*, Beograd, 1973, p. 267, fig. 36), iar la Dečani 31 octombrie este marcat de decapitarea episcopilor Stahie și Amplie (*ibidem*, p. 324, fig. 191); la Dobrovăț și la Probota ziua este marcată prin decapitarea Sf. Epimah; la Baia și Neamț se repetă aceeași reprezentare ca la Humor; la Moldovița – decapitarea Sf. Tarah, comemorat, de fapt, în 12 octombrie; la Voroneț decapitarea unui mucenic, inscripția lipsește; la Sucevița $\tilde{\text{л}} \tilde{\text{а}} \tilde{\text{с}} \tilde{\text{т}} \tilde{\text{ь}} \tilde{\text{о}} \tilde{\text{м}} (\text{ч}) \tilde{\text{н}} \tilde{\text{к}} \tilde{\text{а}} \tilde{\text{в}} \tilde{\text{н}} \tilde{\text{и}} / \tilde{\text{м}} \tilde{\text{а}} \tilde{\text{х}} \tilde{\text{а}}$ apare legat de stâlp și lovit cu pietre.

2. (63) Sf. Achindin și cei împreună cu el *Ѡ сѣѣ акиндита иже съ ни(м)* șase mucenici în cuptor
3. (64) Sf. Achepsima [și] Iosif *Ѡ сѣѣ акѣѣрма/ иоси(ф)* spânzurați cu capetele în jos⁴⁵
- Icoana de hram (65) – *Adormirea Maicii Domnului* *зспє/нїє вцѣ їс хс мїр ѳс*
4. (66) Sf. Ioanichie *Ѡ сѣѣ иваникиє* în picioare
5. (67) Sf. Galaction și Epistimia *ѣ сѣѣ гала(к) тишна⁴⁶ и еписѣмиѣ* decapitarea
6. (68) Sf. Pavel Mărturisorul *сѣѣго павла исповѣдника⁴⁷* ștrangulat cu omoforul
7. (69) Sfinții 33 de Mucenici [din Melitina] *сѣѣ(х) лѣ мч(к)* decapitarea unui grup de patru mucenici

Peretele de sud, registrul al III-lea

8. (70) Soborul Arhanghelului Mihail *и сѣво(р) архангла миѣанѣ* grup de arhangheli, cei din prim plan țin un medalion cu Iisus *їс хс* copil bust, având un sul strâns într-o mână și binecuvântând
9. (71) Sf. Matrona Sf. Teoctista *ѳ сѣѣ матрони сѣѣ ѳєв(к) тишти⁴⁸* în picioare
10. (72) Sf. Olimp⁴⁹ *Ѡ сѣѣ оли(м)ви* legat cu mâinile la spate și târât de un cal

Glaful ferestrei de la sud, latura estică

11. (73) Sf. Mc. Mina și Victor *лѣ сѣѣ мина и ви(к)тора⁵⁰* decapitarea

Glaful ferestrei de la sud, latura vestică

12. (74) Sf. Ioan cel Milostiv *вѣ сѣѣ ива(н) милосты(в)* în picioare

Peretele de sud, registrul al III-lea, în continuare

13. (75) Sf. Ioan Gură de Aur *гѣ сѣѣ ива(н)а златог(сѣт)* *Sursă a înțelepciunii*, stă pe tron cu evanghelia deschisă în mâini; din evanghelie curge un șuvoi de apă spre care se îndreaptă un grup de bărbați, doi călugări beau din apa luată într-un vas⁵¹
14. (76) Sf. Ap. Filip *лѣ сѣѣ ап(с)ль филипъ* legat cu capul în jos
15. (77) Sf. Gurie și Samona *єї сѣѣ гурита⁵²/ и самона* decapitați, diaconul Avdie în foc

Peretele de vest, registrul al III-lea

16. (78) Sf. Ap. Matei *сѣѣго ап(с)ла ма(т)ѳєта⁵³* împins în foc

⁴⁵ Aitala nu este pomenit ca în alte *Menologuri*, în schimb este menționat Iosif care la Cozia și la Sucevița este pictat căzut la pământ și lovit în cap sau lapidat, în timp ce Achepsima și Aitala sunt spânzurați cu capul în jos.

⁴⁶ Genitivul în loc de nominativ.

⁴⁷ Toată sintagma este la genitiv: [ziua] Sfântului Pavel Mărturisorului.

⁴⁸ Forma de genitiv slav a numelor feminine.

⁴⁹ În inscripție apare Olimp ca la Sucevița. Apostolii Olimp și Rodion au fost decapitați, târât de un cal sălbatic a murit mc. Orest, pomenit în aceeași zi (*Viețile Sfinților pe luna Noiembrie*, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1993, p. 136–140).

⁵⁰ Forma de genitiv slav a masculinului.

⁵¹ Ioan Gură de Aur *Sursă a înțelepciunii* mai apare la Humor, Sf. Dumitru din Suceava, Voroneț, Neamț, Sucevița.

⁵² Genitivul în loc de nominativ.

⁵³ Forma de genitiv slav a masculinului.

17. (79) Sf. Grigorie Făcătorul de minuni зї сѣѣ григоріе чудотворе(ц) în picioare

18. (80) Sf. Platon нї сѣѣ плато(н) decapitarea

19. (81) Sf. Proroc Avdie ѿ сѣѣ пр(о)р(о)ка авдіа⁵⁴ în picioare

20. (82) Sf. Varlaam к сѣѣ варлаамъ în picioare

21. (83) „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului” к вѣведеіе⁵⁵ мрї ѿ композиція obișnuită

22. (84) Sf. Cecilia к сѣѣ киликиа decapitată în închisoare

Peretele de nord, registrul al III-lea

23. (85) Sf. Amfilohie к сѣѣ анфило/фие în picioare

24. (86) Sf. Grigorie al Acragandiei кд григоріе акраганьскіи în picioare vorbind cu Savin și Crescent⁵⁶ care sunt însoțiți de un grup de trei martori

25. (87) Sf. Maxentie și Vasilisa⁵⁷ Sf. Clement к сѣѣ мажє(н)тыє и василиса сѣѣ климе(н)тне

Decapitarea unei împărătese (Ecaterina) și a unui împărat (?); Sf. Clement aruncat în mare cu un bolovan legat de gât

Glaful ferestrei de la nord, latura vestică

26. (88) Sf. Alipie кс сѣѣ/ алипие în stâlp; un bărbat tânăr cu mâinile întinse spre el amintește de credincioșii care veneau la sfânt pentru învățătură, detaliu inedit

Glaful ferestrei de la nord, latura estică

27. (89) Sf. Iacob Persul кз сѣѣ тако(в) перекнини cu mâinile și picioarele ciopârțite

Peretele de nord, registrul al III-lea, în continuare

28. (90) Sf. Ștefan cel Nou кї сѣѣ стефа(н) нови căzut cu fața în jos, bătut cu vergi de doi executori

29. (91) Sf. Paramon și cei dimpreună cu el кѿ сѣѣ парамо(н) иже съ ни(м) decapitarea

30. (92) Sf. Andrei cel întâi chemat л сѣѣ андреи пръввозванъ răstignit cu capul în jos, sfâșiat cu ghiare de foc

Registrul inferior

Perete est, partea nordică:

(93) Teodosie [cel Mare] ѿѣѣдоси/е pe sul: ·/да и ти на/зчиши(с) во/ати(с) бѣ съ/ неврагъ „Ca și tu să înveți să te temi de Dumnezeu...” (?); (94) Efrem Sirul ефре(м)/ сиринь, pe sul: вѣзавле(н)/ не прилк/пи сѣѣ члѣцъ(х)/ вога „Iubind nu te lipi de oameni”; (95) Antonie [cel Mare] антоніе pe sul: сѣѣза /сзе(т) на

⁵⁴ Forma de genitiv slav a masculinului.

⁵⁵ Popular a circulat și denumirea slavonă a sărbătorii – Vovidenia.

⁵⁶ Episodul este surprins și la Probota, Suceava – Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru, Moldovața, Voroneț, Neamț.

⁵⁷ Este clar o confuzie; Sf. Maxentie nu există, a fost fiul împăratului Maximian în timpul căruia au pățimit și murit sfințele Ecaterina și soția acestuia. Decapitarea Sf. Ecaterina este însoțită de cea a soției împăratului Maximian, la Suceava – Sf. Gheorghe, Voroneț și Neamț, așa cum s-a vrut, probabil, și la Humor, unde în locul împărătesei (Basilissa) a fost pictat un împărat lângă Sf. Ecaterina (?).

ми/рскоє мѣ/дрованиє „Calea duce spre înțelepciunea lumii”; (96) Îngerul pe sul: пажоми/є си(м)во ѡ/вразо(м) по/ „...../...../..... Pahomie acest (?) chip....”

Perete est, partea sudică:

(97) Sf. Pahomie [cel Mare] сѣты/ пахоміе... (98); Eftimie [cel Mare] ефиміе pe sul: аще имаши/ иманиє или/ богат(с)ѣтво/ разданаще/ ли не имаши/ не сѣвирии „Dacă ai avuții sau bogăție împarte(-le), dacă nu ai, nu (le) aduna”; (99) Eufrosin ефросинѣ pe sul: ·/слгчажци(и) е/(с)ты напасти/ ...⁵⁸ „De se întâmplă să te afli în necaz...”; (100) Paladie [cuv. în Siria] паладіе.

Perete sud:

(101) Paisie [cel Mare] пансіе pe sul: три вещи/ вѣзгнаша (с)/ дшѣ моа ни/ца грѣдѣлива/ и вѣталѣ жива/ и стара влдѣник(а) · „Trei lucruri tulbură sufletul meu mândria, minciuna și vechea desfrânare”; (102) Sava al Serbiei сава срѣ(с)кы; (103) Daniil Skitul даниил(л) ски(т)скы pe sul: не вѣди в(л)е/мислѣ и вє/лича(в) тако/ и фарисє(и)/ тако вѣсѣк(к)/виск · „Nu fi mândru și semeț precum și fariseul care s-a înălțat”; (104) Sisoe [cel Mare] сисое; (105) Andronic андрони(к) (bust); (106) Lazăr Mărturisitorul лазар и(с)повѣ(д)ни(к) (bust); (107) Lavrentie лавре(н)тиє pe sul: и висо/коє вѣ чло/вѣцѣ(х) мръ/зо(ст) прѣ(д) во/го(м) · „Și cei mai mari între oameni greșesc înaintea lui Dumnezeu”; (108) Nichifor никифо(р) pe sul: ·тако/ вѣсѣкѣ ви/сли са/ ѡбниз(и)/т сѣ · „Căci toți cei care se înalță se smeresc”; (109) Ghervasie гєрвасіе pe sul: ·кажи/тє и ска/пица/ прѣви/ває(т) „Vorbiți și templele se vor năru”; (110) Isachie [Mărturisitorul] ісакіе pe sul: иже/ некѣсно/ лсти не/тѣчиа по(ст)/ ес(т) „Cel care mănâncă devreme, acela nu este post”

Perete vest, parte sudică:

(111) Partenie паѣниє pe sul: ·не/ навидѣ(н)/ врата сво/его члѣког/вница/ е(ст) „Nu îl invidia pe fratele tău, nelegiuire este”; (112) Sf. Arhanghel Mihail мѣи; (113) Maica Domnului мрѣи ѡг, cu Pruncul іѣ хѣ; (114) Sf. Arhanghel Gavriil гѣ

Timpan deasupra intrării

(115) Înger сѣвѣк аглѣ bust⁵⁹

Perete vest, parte nordică:

(116) Gherman гєрма(н) pe sul: ·/млава (с)/ врати(є)/ ко снѣ(м)сѣ/ нѣкогда/ попе „Supărarea cu frații este ca și cum ai mânca oarecând”; (117) Nicon нико(н) pe sul: ·наход(т)/ стра(х) вжѣи/ ѡчица/ж чювєств/а „La frica de Dumnezeu se ajunge prin curățirea simțurilor”; (118) Timotei [Mărturisitorul] тимоѣи pe sul: ·егда во вѣ/ млѣчани[є]/ з(м) и вѣ вє(з)/печали[є] „Atunci când mintea este în tăcere și în liniște”⁶⁰; (119) Teofan ѡѣѡфа(н) pe sul: ·/аще не/ ѡ(т) вѣсѣк(х)/ печалє(х)/ житє „Dacă nu de la toate necazurile (vieții)?”

Perete nord:

(120) Hariton харито(н) pe sul: ·аще хо/щєши/ помолити(с) такоже/ подокає/(т)ѣ „Dacă te vei ruga așa cum se cuvine”; (121) Palamon [ucenicul Sf. Pahomie cel Mare] паламо(н) pe sul: ·вратиє/ страшно/ е(ст) вѣпа(с)ти/ вѣ рѣцѣ/ вжѣи „Fraților, înfricoșător este să cazii în mâna Domnului”; (122) Pavel Tebeul павє(л)/ ѡнѣѣиски pe sul: на трѣвѣ/ лежа(х) трѣв/вож ѡдѣ/а(х) сѣ трѣва/ падо(х) срц(д)є/ желѣзно/

⁵⁸ Partea inferioară a sulului este distrusă prin introducerea tabloului votiv.

⁵⁹ Pictură nerestaurată.

⁶⁰ *ad litt.* și în ne-supărare

стѣжа(х) „Pe iarbă am dormit, cu iarbă m-am înveșmântat, iarbă am mâncat, inimă de fier am dobândit”;
 (123) Anastasie *анастасиѣ* pe sul: ·зготѡ/ви ср(д)це/ свое кѣ/ напастѣ(м) „Pregătește-ți inima pentru necaz”;
 (124) Samson primitorul de străini *са(м)ψо(н) странноприѣ(м)ца* (bust); (125) Faust *фавстъ* (bust);
 (126) Varlaam *варла(м)* pe sul: ·иже кѣ/ днѣ(х) вѣдѣти/ и трѣзви/три(с) кѣ мѣтв(х)/· „Cel care stă de veghe ziua și treaz în rugăciune”;
 (127) Ștefan cel Nou *стефанъ/ нови* pe sul: ꙗ̄ х̄с̄ иже/ аще кто не/ поклонѣ/е(т) сѣкѣ вѣра/зъ вѣжѣо/ на иконѣ/ дае(т) анафѣ/ма „Oricine nu se închină chipului lui Dumnezeu din icoană să fie anatema”;
 (128) Onufrie *онофриѣ*; (129) Marcu *марко* pe sul: ѡ кѣсѣк/ко(м) сло/весе пр(а)/звѣк сло/во имаши „În jurul fiecărui cuvânt ai vorbe goale”

(130) Tabloul votiv: *миръ ѿꙗ̄ ꙗ̄ х̄с̄*

Text deasupra ctitorilor: † з(д)ѣ вторѣи ктиторѣ·и оукр[аси] се [хра]ма сего?...е...льмнесг панъ даниль / хатманъ и прѣкала(в) соучавскыи [...] в лѣт /·зѣгг· мѣца н? / к· „Aici (este) al doilea ctitor și s-a înfrumusețat această biserică [...] pan Danil hatman și pârcălab al Sucevei la anul 7063/1554 luna n (noiembrie?) 20”⁶¹

Text pe sulul desfăcut ținut de hatmanul Daniil: /.../[г]днѣ .../ творити/ бѡ и сѣ/..е и зѣжи / ...ж снѣ с/воемъ и .../.../.../ сениѣ м/...ен „Al Domnului... să facă.../.../Fiul Său”.

⁶¹ Vezi n. 6.

Fig. 1. *Maica Domnului a întrupării, Îngeri, Profeți, Melozi, cupolă* (foto Ecaterina Cincheza-Buculei).

Fig. 2. *Îngeri, cupolă* (foto E. C.-B.).

Fig. 3. Sf. Pr. Iezechieł, David, Moise, cupolă (foto Laurențiu Bozgă).

Fig. 4. Sf. Pr. Aaron, Solomon, Isaia, cupolă (foto L. B.).

Fig. 5. Sf. Pr. Iacov, Gheordon, Daniil, cupolă (foto L. B.).

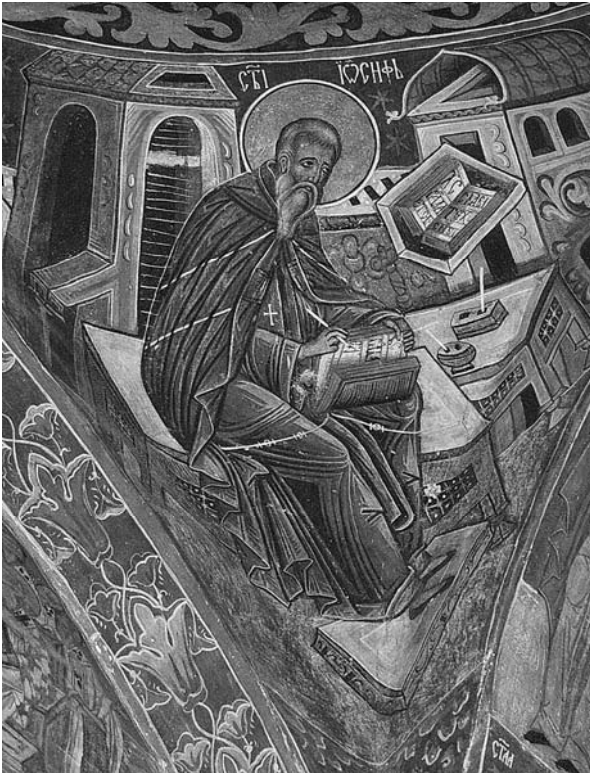

Fig. 6. Sf. Iosif, pandantiv sud-vest (foto E. C.-B.).

Fig. 7. Sf. Teofan, pandantiv vest-nord (foto E. C.-B.).

Fig. 8. Sf. Mc. Teodora, intradosul arcului vest (foto E. C.-B.).

Fig. 9. Sf. Mc. Paraschiva (Petca), intradosul arcului est (foto E. C.-B.).

Fig. 10. Sf. Mc. Iuliana, intradosul arcului est (foto E. C.-B.).

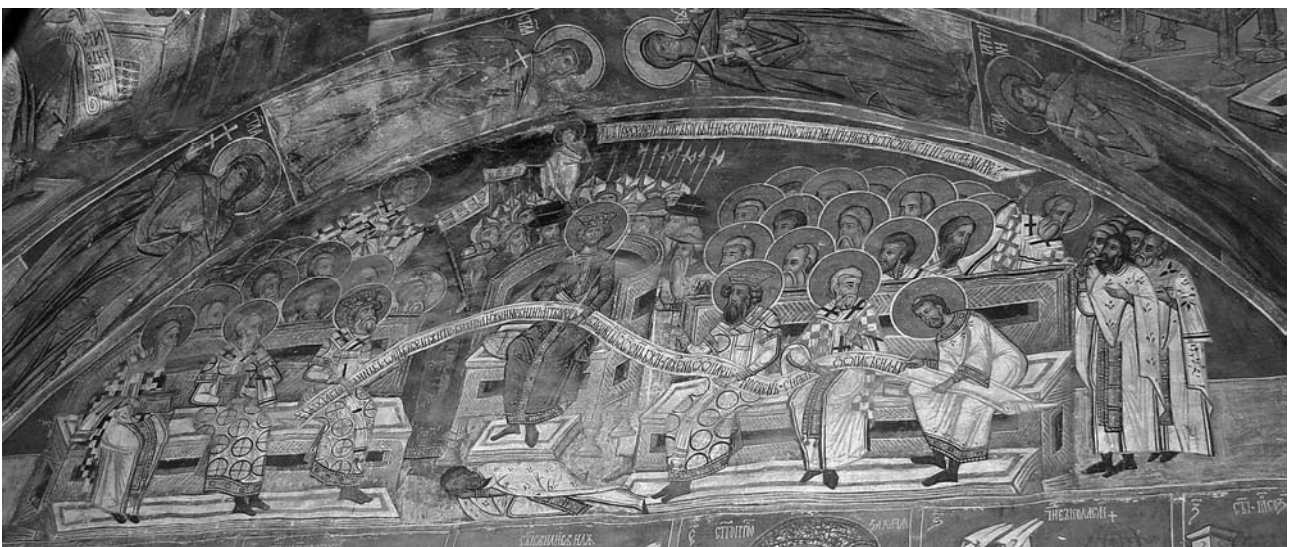

Fig. 11. Sinodul I, timpan perete est (foto Sorin Chițu).

Fig. 12. *Sinodul II*, timpan perete sud (foto S. C.).

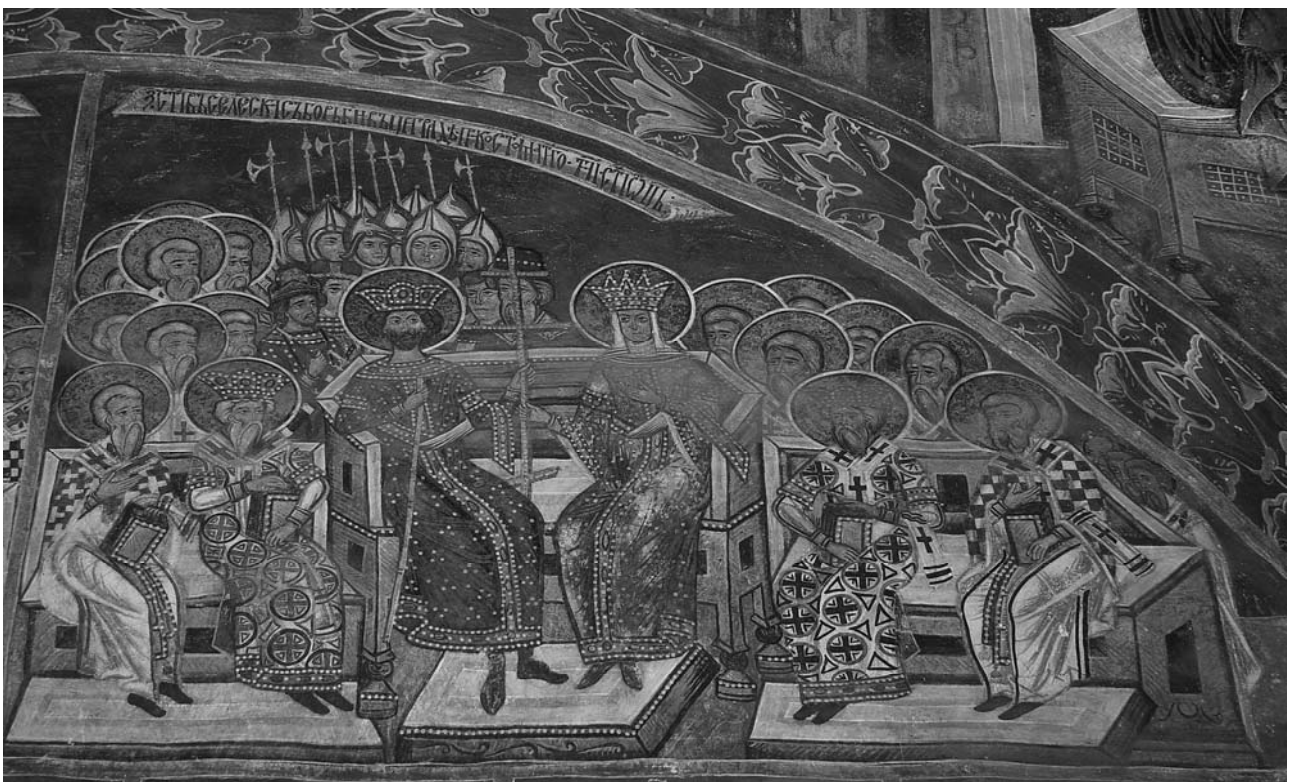

Fig. 13. *Sinodul VII*, timpan perete nord (foto S. C.).

Fig. 14. *Menolog*, 1 septembrie, perete est (foto S. C.).

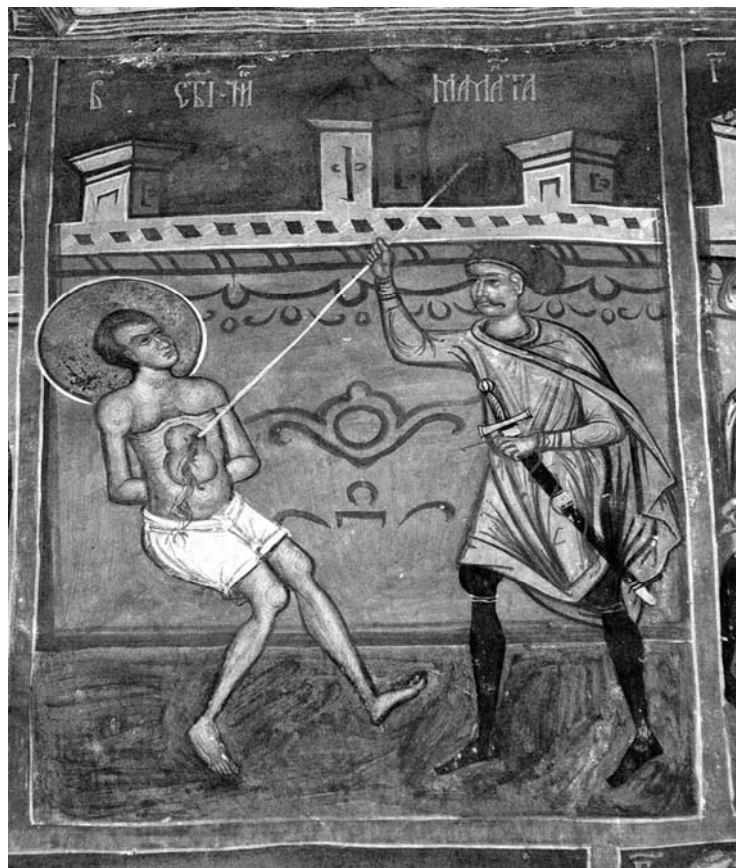

Fig. 15. *Menolog*, 2 septembrie, perete est (foto S. C.).

Fig. 16. *Menolog*, 3 septembrie, perete est (foto S. C.).

Fig. 17. *Menolog*, 5 septembrie, perete est (foto S. C.).

Fig. 18. *Menolog*, 6 septembrie, perete est (foto S. C.).

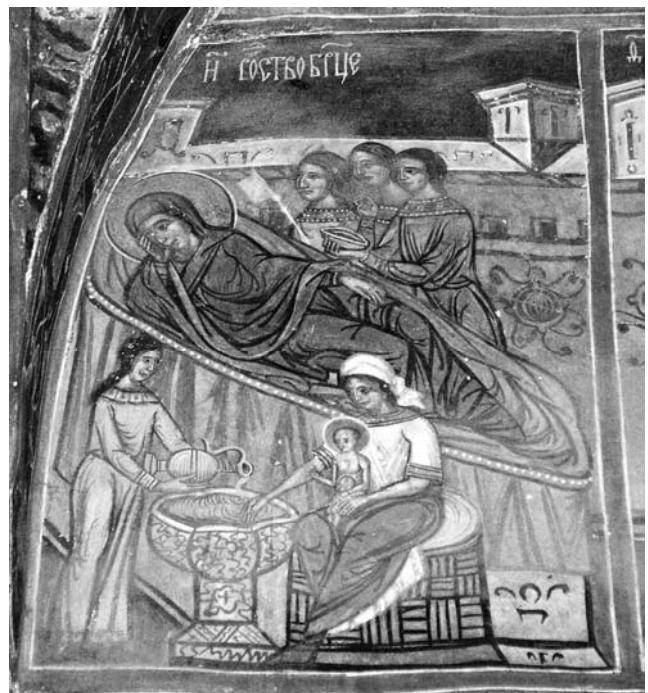

Fig. 19. *Menolog*, 8 septembrie, perete sud (foto S. C.).

Fig. 20. Menolog, 12–14 septembrie, perete sud (foto E. C.-B.).

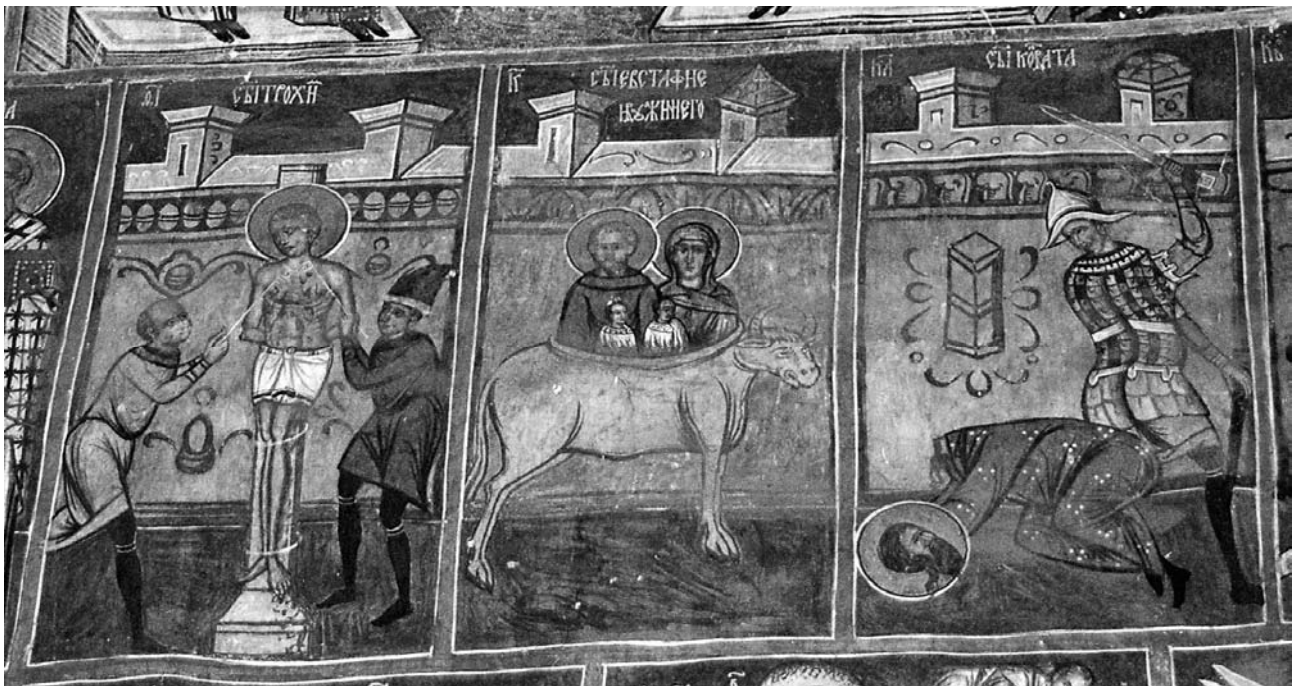

Fig. 21. Menolog, 19–21 septembrie, perete vest (foto E. C.-B.).

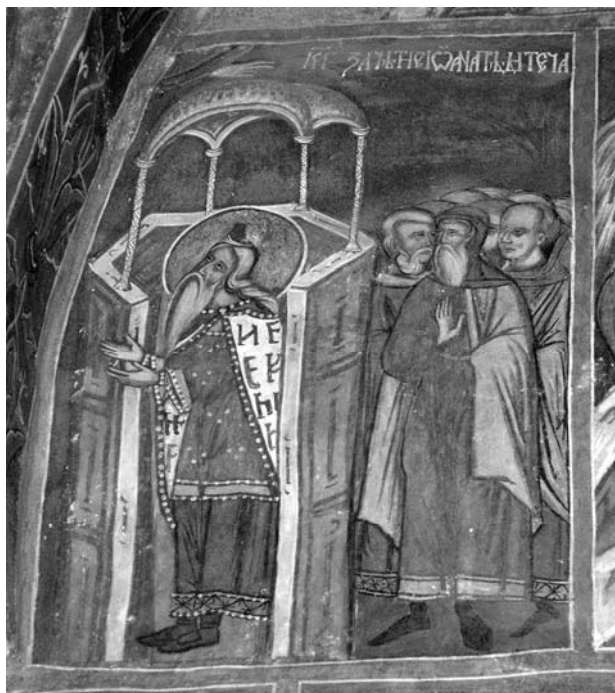

Fig. 22. *Menolog*, 23 septembrie, perete nord (foto S. C.).

Fig. 23. *Menolog*, 24 septembrie, perete nord (foto S. C.).

Fig. 24. *Menolog*, 26 septembrie, perete nord (foto S. C.).

Fig. 25. Menolog, 27–28 septembrie, perete nord (foto E. C.-B.).

Fig. 26. Menolog, 29–30 septembrie, perete nord (foto E. C.-B.).

Fig. 27. *Menolog*, 1 octombrie, perete est (foto S. C.).

Fig. 28. *Menolog*, 3 octombrie, perete est (foto S. C.).

Fig. 29. *Menolog*, 6 octombrie, perete est (foto S. C.).

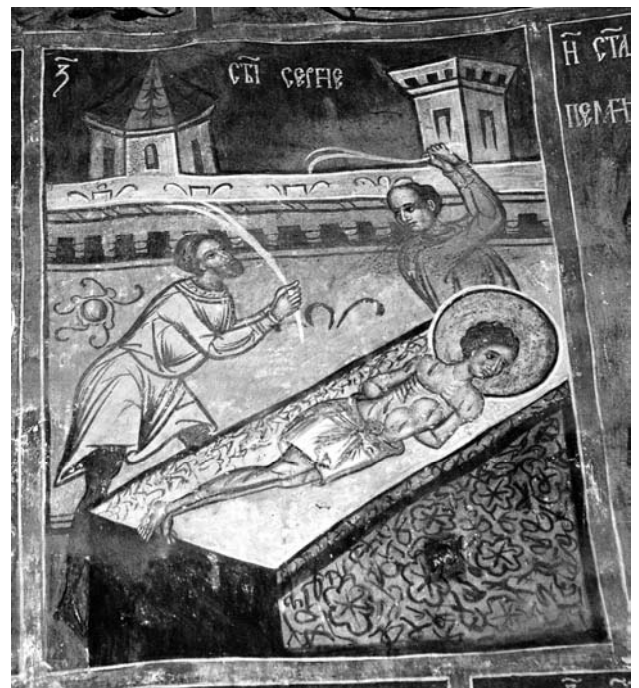

Fig. 30. *Menolog*, 7 octombrie, perete est (foto S. C.).

Fig. 31. *Menolog*, 15–18 septembrie, 17–21 octombrie, perete vest (foto E. C.-B.).

Fig. 32. *Menolog*, 22 octombrie, perete vest (foto S. C.).

Fig. 33. *Menolog*, 23 octombrie, perete vest (foto S. C.).

Fig. 34. *Menolog*, 24 octombrie, perete vest (foto S. C.).

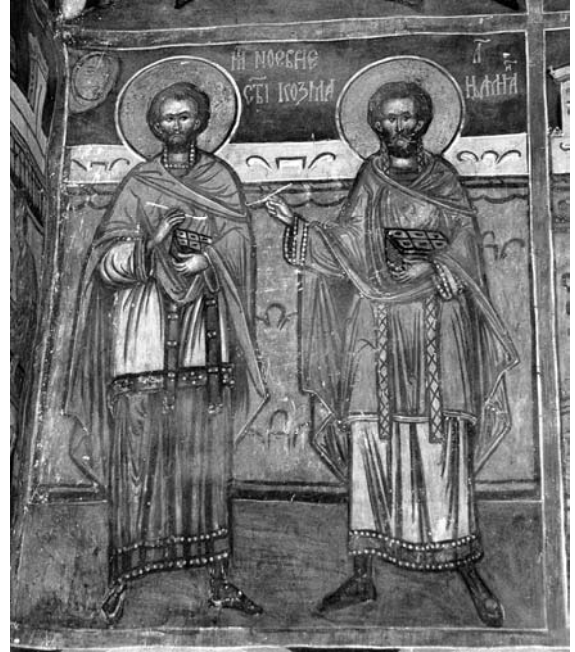

Fig. 35. *Menolog*, 1 noiembrie, perete est (foto S. C.).

Fig. 36. *Menolog*, 12 octombrie, glaful ferestrei de la sud (foto S. C.).

Fig. 37. Menolog, 14–16 octombrie, 13–15 noiembrie, perete sud (foto E. C.-B.).

Fig. 38. Menolog, 16 noiembrie, perete vest (foto S. C.).

Fig. 39. Menolog, 2 noiembrie, perete est (foto S. C.).

Fig. 40. *Menolog*, 27 noiembrie, glaful ferestrei de la nord (foto E. C.-B.).

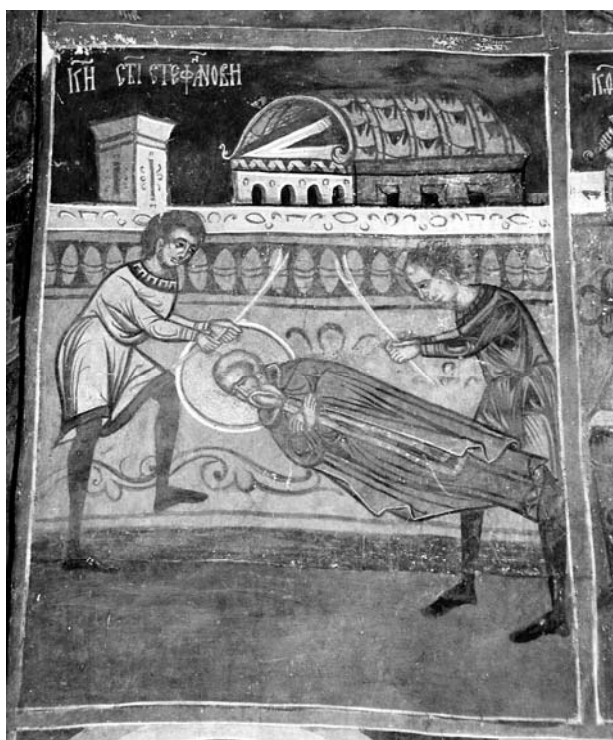

Fig. 41. *Menolog*, 28 noiembrie, perete nord (foto S. C.).

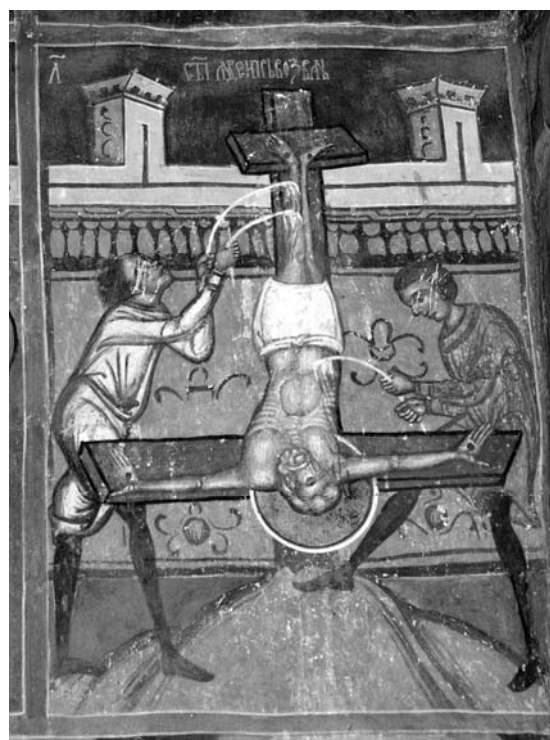

Fig. 42. *Menolog*, 30 noiembrie, perete nord (foto S. C.).

Fig. 43. Sinodul I, Menolog, 3-7 septembrie, 3-8 octombrie, 3-7 noiembrie, icoana de hram – Adormirea Maicii Domnului, Sf. Cuv. Pahomie, Eftimie, Eufrosin, Paladie, tablou votiv, perete est (foto S. C.).

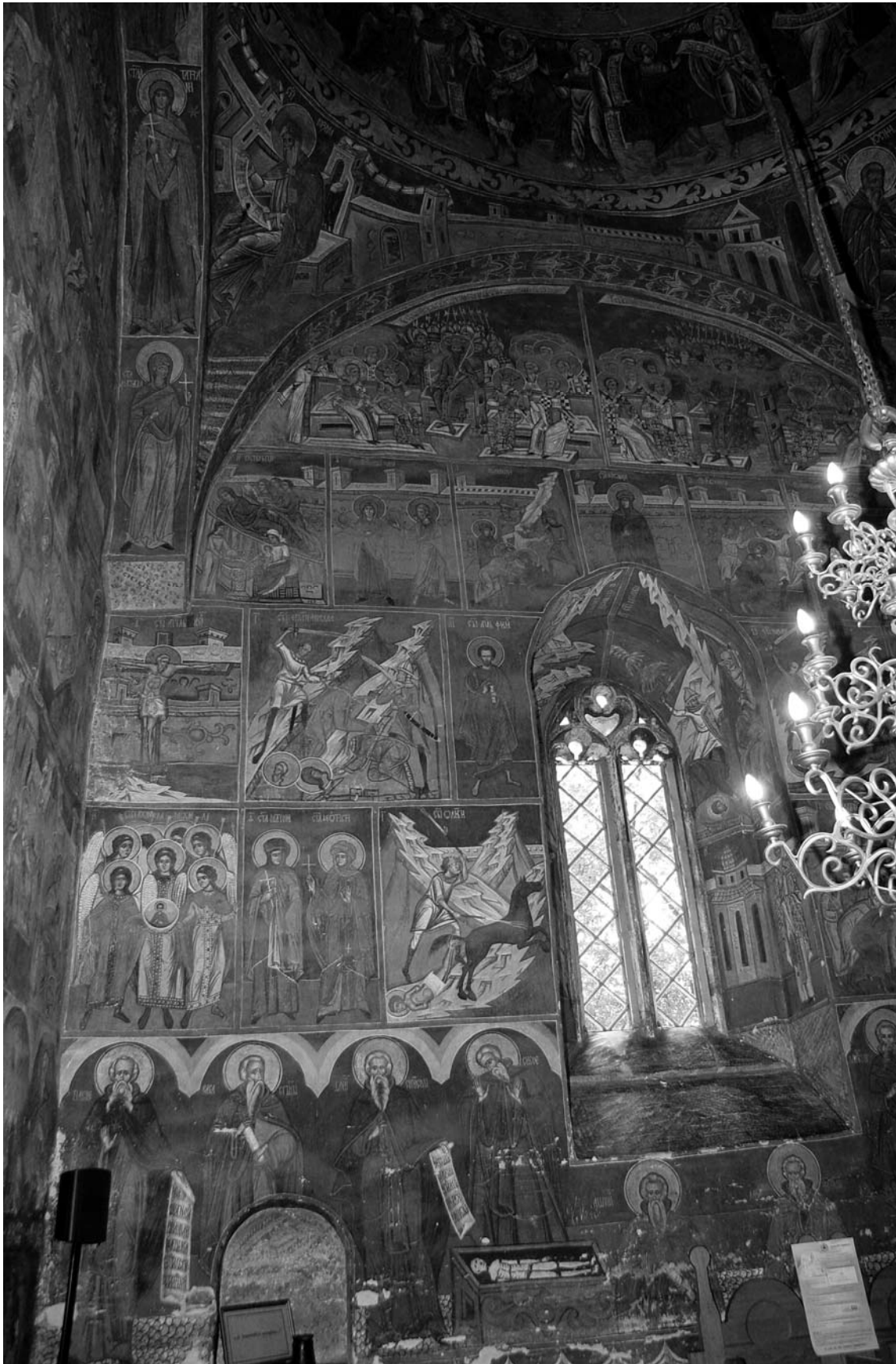

Fig. 44. *Sinodul II și III, Menolog*, 8–12 septembrie, 9–11, 13 octombrie, 8–10, 12 noiembrie, Sf. Cuv. Paisie, Sava, Daniil din pustia Schitului, Sisoe, Andronic, Lazăr Mărturisitorul, perete sud (foto S. C.).

Fig. 45. *Sinodul IV și V, Menolog*, 15–22 septembrie, 18–24 octombrie, 17–22 noiembrie, Maica Domnului între arhangheli, Sf. Cuv. Gherman, Sf. Nicon, Sf. Timotei Mărturisitorul, Teofan, perete vest (foto S. C.).

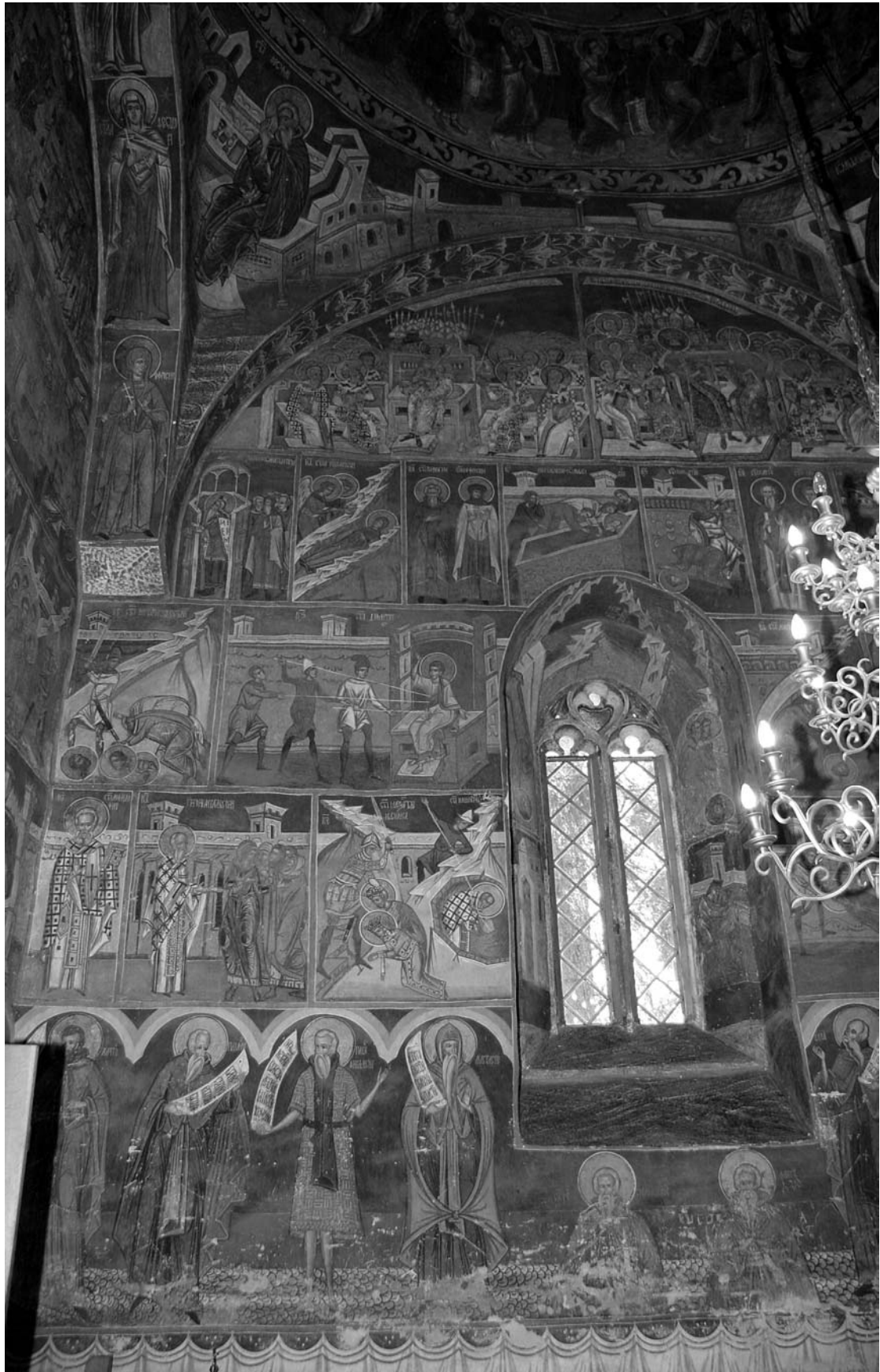

Fig. 46. *Sinodul VI și VII, Menolog*, 23–28 septembrie, 25–26, 28 octombrie, 23–25, 27 noiembrie, Sf. Cuv. Hariton, Palamon, Pavel Tebeul, Anastasie, Samson, Sf. Faust, Varlaam, perete nord (foto S. C.).

Fig. 47. Sf. Cuv. Lavrentie, Nichifor, Ghervasie, Isachie Mărturisorul, perete sud (foto E. C.-B.).

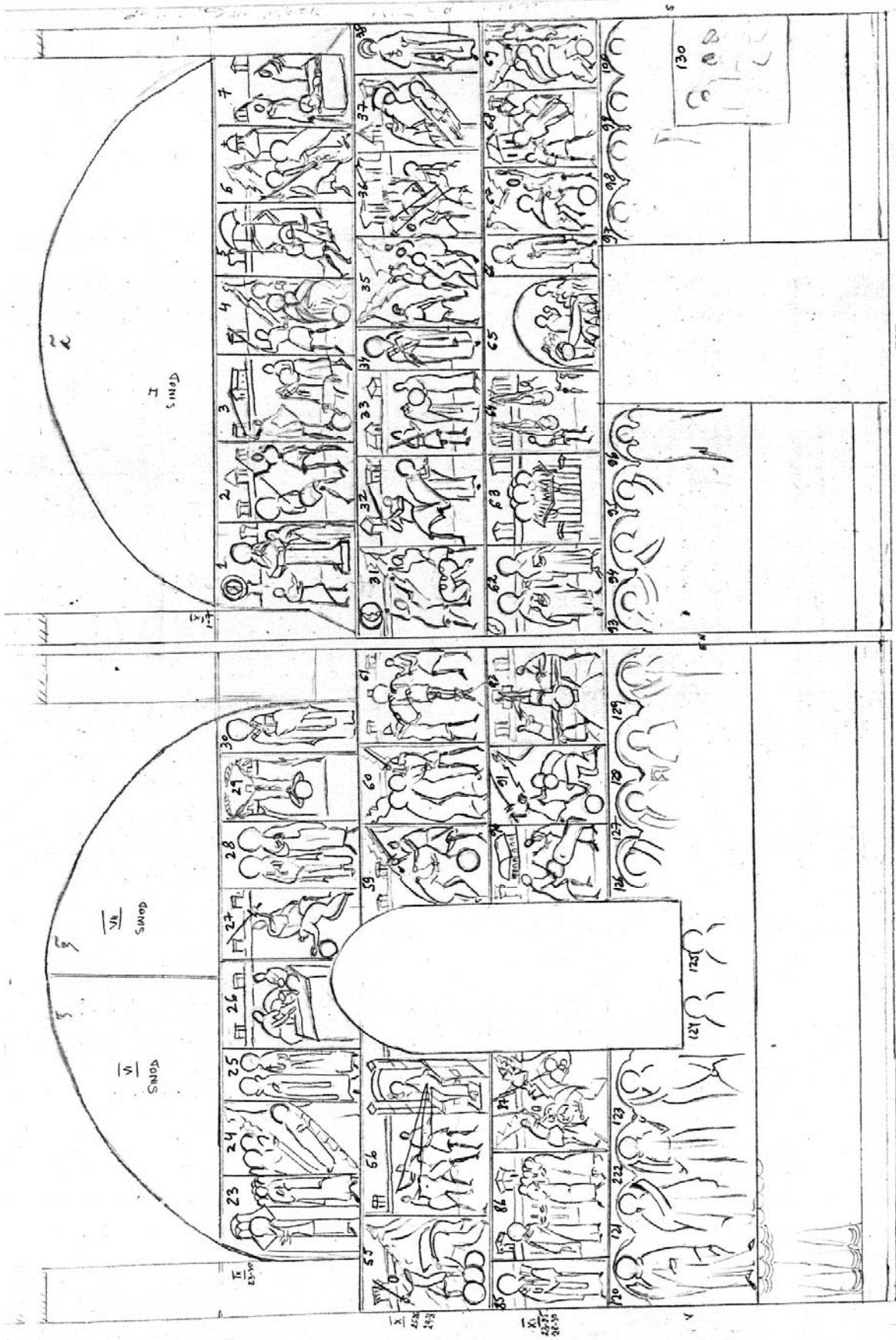
Fig. 48. Maica Domnului cu Pruncul între Arhanghelii Mihail și Gavriil, perete vest (foto E. C.-B.).

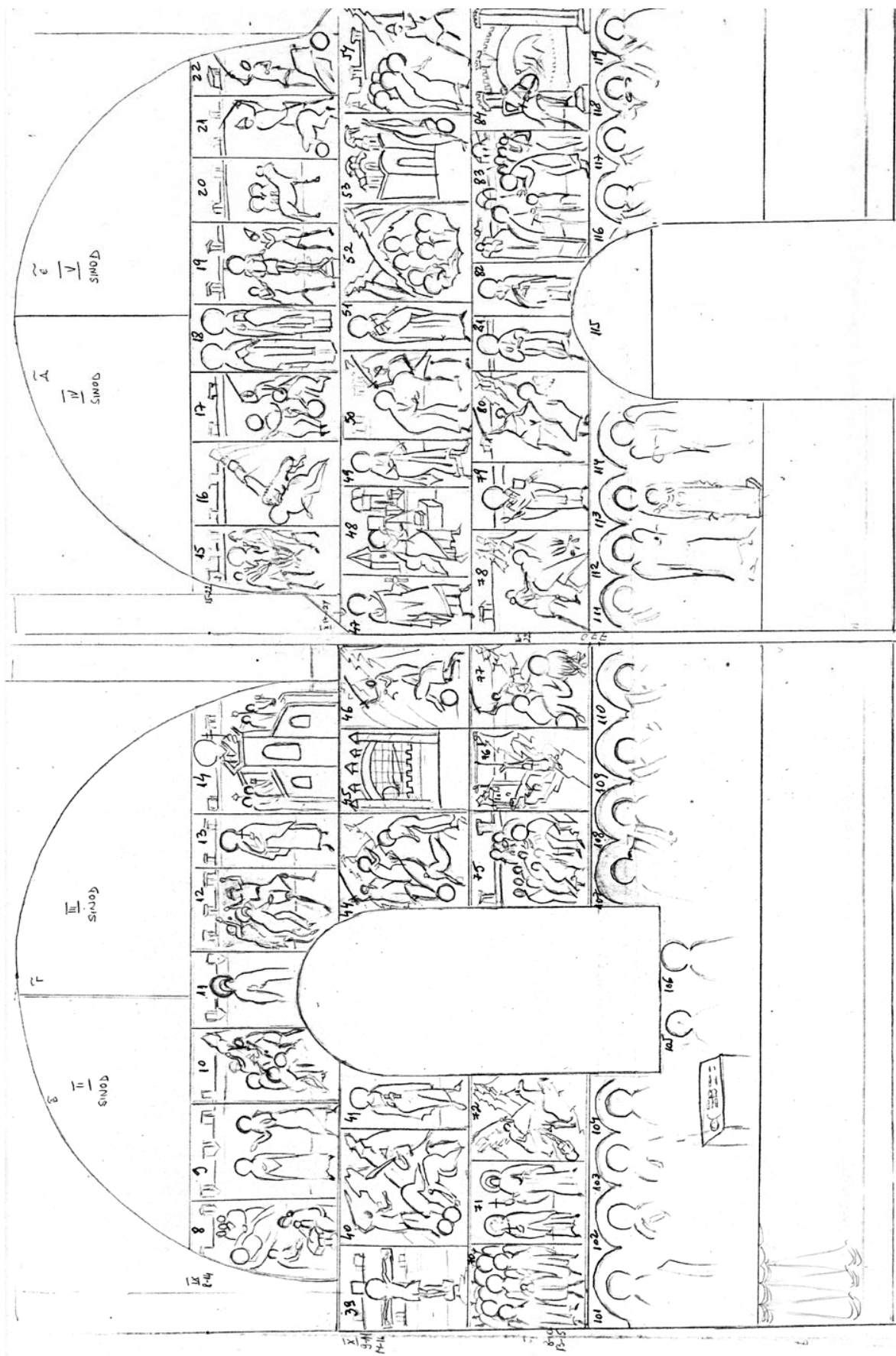
Fig. 49. Sf.Cuv. Varlaam, Ștefan cel Nou, Onufrie, perete nord (foto E. C.-B.).

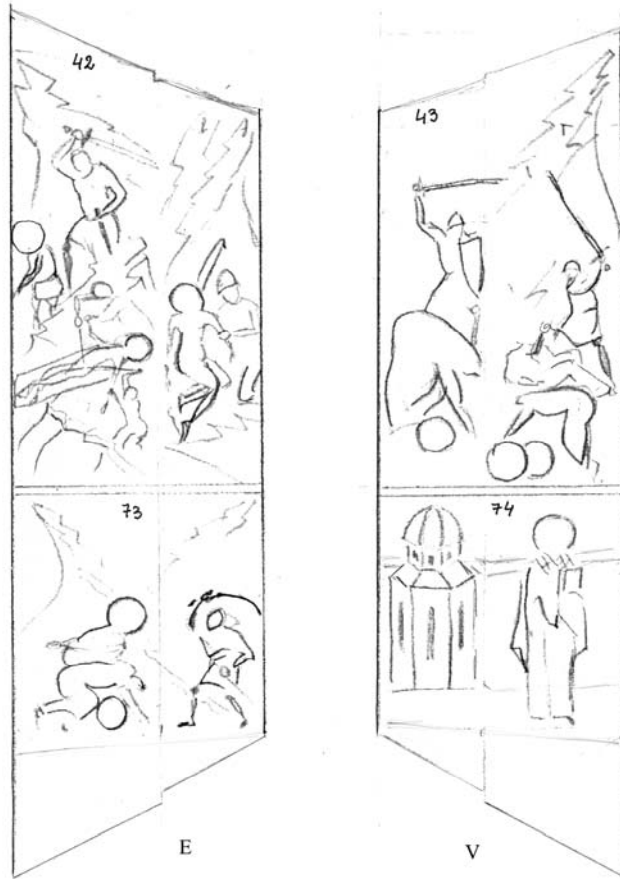
Fig. 50. Tablou votiv, perete est (foto S. C.).

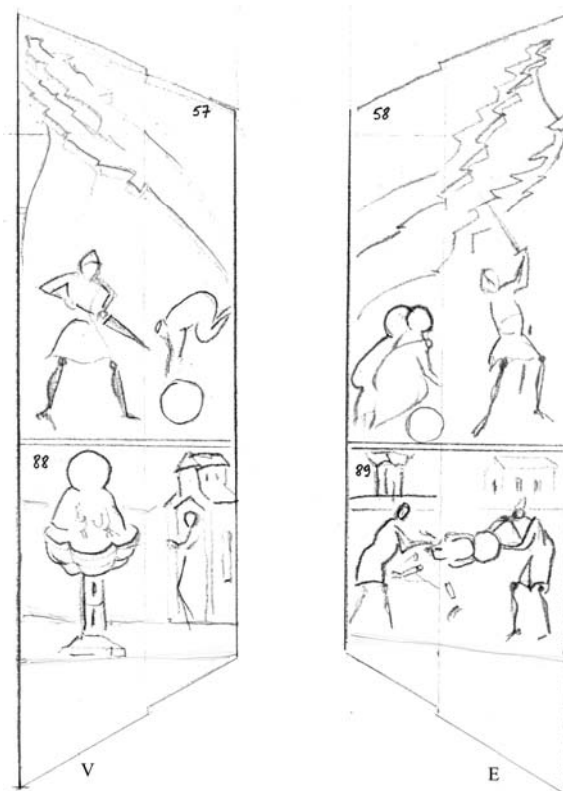
NORD EST
 Planşa I. Humor. Pronaos. Desfășurarea programului iconografic, perete nord și est (desen M. Buculei).

Planșa II. Humor. Pronaos. Desfășurarea programului iconografic, perete sud și vest (desen M. Buculei).

Planșa III. Humor. Pronaos. Desfășurarea programului iconografic, glaful ferestrei de la sud (desen M. Buculei).

Planșa IV. Humor. Pronaos. Desfășurarea programului iconografic, glaful ferestrei de la nord (desen M. Buculei).